

Kiss Lajos András

MIGRÁCIÓ, MENEKÜLTVÁLSÁG, NÉPESSÉGCSERE, TERRORIZMUS – HOGYAN ÉLJÜNK APOKALIPSZIS IDEJÉN? 2.

A LEGSZEGÉNYEBB EGYMILLIÁRD EMBER

2017-07-17 | ESSZÉ

Tállár Ferenc többször megismétli, hogy „(...) a modern kori migráns az áruformába bújtatott munkaerő ideális formája: léte a tőkés világ gazdaság logikájába illeszkedik.”^[1] Az értelmezés baloldali világregndszer-elmélet, s jórészt magam is

egyetértek vele. A megközelítés – szociológiai/társadalomelméleti megalapozottsága miatt is – jóval plauzibilisebb magyarázatot kínál, mint a pszichologizáló, illetve a rövid távú gazdasági előnyökre fókuszáló neoklasszikus és neoliberais elméletek.[2] A migrációs problémák kapcsán ugyancsak a világgazdasági strukturális ellentmondásaira hívja fel a figyelmet Paul Collier. Az oxfordi közgazdászprofesszor *Az alsó egymilliárd* című könyvében a világ legszegényebb országainak gazdasági, politikai és szociálpolitikai viszonyait elemzi. A glóbusz több mint egy milliárdnyi nyomorgójának hetven százaléka Afrikában él, ez nagyjából hétszázmillió ember (a maradék 300 millió koldusszegény többségén Ázsia és Dél-Amerika tucatnyi országa osztozik). A tény, hogy Collier és munkatársai az utóbbi évtizedben az afrikai országok társadalmi és gazdasági életének szisztematikus kutatásába fogtak, önmagában is felhívó. Mert a huszadik század közepére az afrikai kontinens valahogy „elfelejtődött. Főképpen annak ismeretében érdemel figyelmet ez a változás, hogy egy évszázaddal korábban Afrika még a felfedezők és a kalandvágyó emberek kedvenc „terepének számított”. Miként azt Baudelaire megtapasztalhatta az 1855-ben megrendezett párizsi világkiállításon: Afrika egzotikus állatait és a törzsi harcosok maszkjait bemutató kiállítótermekben tolongott a legtöbb látogató. A huszadik században, s főként a második világháborút követő évtizedekben aztán az afrikai kontinens elveszítette egykori vonzerejét, s legfeljebb az úgynevezett gyarmati felszabadító mozgalmak, illetve a szovjet–amerikai geopolitikai versengés kapcsán figyelt rá a média. Jean-Cristophe Rufin (az *Orvosok Határok Nélkül* nevű szervezet egyik legendás aktivistája) írja az eredetileg 1991-ben megjelent könyvében: „az 1960-as évek elején a pionírszellem újfajta felfedezésre váró területeket talált: az extrém magasságokat, az óceánok mélyét, a meghódításra váró világűrt”.[3]

új barbárok

A múlt század kilencvenes éveinek elején újabb világpolitikai fordulat következett: véget ért a hidegháború, ezzel megszűnt a félévszázados Kelet–Nyugat szembenállás, és rövid időre úgy tűnt, globális méretű együttműködés váltja fel a korábbi ellenségeskedést.[4] Csakhogy a világtörténelemben nemcsak az örök változás, de az „örök visszatérés” elvét is gyakran tapasztaljuk. Például Karthágó bukása után Rómának újabb külső fenyegetés után „kellett néznie”, s jól tudjuk, a barbárokban fel

is lelte az ellenséget. A fejlett Nyugatnak is új ellenségre volt szüksége a Gonosz Birodalmának tekintett Szovjetunió felbomlását követően. S a Nyugat nagyon gyorsan a harmadik világban ismerte fel a fenyegető „új barbárokat”. Rufin állítása szerint: innentől a Kelet-Nyugat oppozíciót az Észak-Dél szembenállás váltotta fel. Az újabb ellentétpár az elmúlt két évtized során szinte normatív érvényességű lett a társadalomtudósok és a politikai elemzők körében.

A francia orvos és író következtetései személyes tapasztalatokon alapulnak, amelyeket jórészt a múlt század nyolcvanas éveiben szerzett a segélyszervezet magas beosztású tisztviselőjeként. Könyve megírása óta közel három évtized telt el, s szomorúan konstatálhatjuk: azóta romlott a helyzet Afrikában. Rufin példái között első helyen a korabeli Angola szerepel, amely csak a térképen jelent meg egységes államként. A központi hatalom és az egész államszervezet darabokra hullott, az egymással rivalizáló fegyveres bandák uralkodnak és terrorizálnak. 1988-ban, mondja Rufin, „ez volt a világ legveszélyesebb helye”. Ugyanabban az évben a felkelők úgy lőtték le az *Orvosok Határok Nélkül* szervezet gyógyszer- és egyéb humanitárius segítséget szállító repülőgépét, hogy pontosan tudták, milyen gép. Az európai ember, akár orvos, akár valamelyik segélyszervezet önkéntese vagy éppen újságíró, egyre kevésbé szívesen látott vendég Afrika zavaros övezeteiben. De ha egy gonosz diktátor megbukott, a helyzet semmivel sem lett jobb, mert a bukott rezsimet totális anarchia váltotta fel. „A terror új *terra incognita*-jén mindenütt az anarchikus széteséssel és az egymással rivalizáló pártokkal találkozunk”[5].

mindnyájunkat érint

Paul Collier könyvét úgyszólván Rufin harminc évvel korábbi munkája folytatásának is tekinthetjük. Pedig eleinte optimistának tűnik: az első fejezetben például az olvasható, hogy a harmadik világ voltaképpen „kicsivé” vált. Ez azt jelenti, hogy az utóbbi ötven évben a föld hétmilliárd lakójának döntő többsége – azaz nagyjából hatmilliárd ember – jó vagy legalábbis még éppen elviselhető életkörülmények között él, s „mindössze” egy

milliárdra tehető azok száma, akik reménytelenségben és nyomorúságos körülmények között tengetik mindennapjaikat. Csakhogy, mondja Collier, a nyomor problémája nemcsak azt az alsó egymilliárdot érinti, akik manapság is a 14. századra jellemző életkörülmények között élnek és halnak meg. Ami az alsó egymilliárd emberrel történik, távlataiban mindnyájunkat érint, és a későbbiekben még inkább érinteni fog. „A 21. század világa a maga anyagi jólétével, globális kapcsolatrendszerével és gazdasági hálózataival a jövőben egyre kevésbé tudja elzárni magát a káosz e hatalmas szigetétől.”**[6]** S minél távolabbra kerül ez az egymilliárd ember a világgazdaság fő áramától, annál reménytelenebb, hogy valaha is integrálni lehet őket.

De miért állt elő ez a szomorú és távlataiban rendkívül veszélyes helyzet, és hol kell keresni a felelősöket? Collier nem marxista vagy neomarxista gondolkodó (mint például Immanuel Wallenstein). A brit professzort, aki egy ideig a kapitalizmus fellegvárának számító Világbank kutatórészlegének vezetője volt, nehéz lenne baloldali radikalizmussal vádolni. De mint egyszerű német asztalos unokája – erre többször is utal könyveiben – félig-meddig önmagát is migránsnak tekinti, s már csak a világ szegényei és elesettjei iránt érzett részvétéből fakadón sem hárítja el a gazdag világ felelősségét. Noha a Nyugatnak jó oka lenne penitenciát gyakorolni (kolonizáció, az önállóvá vált afrikai államok határainak önkényes megvonása stb.), ő mégis úgy látja, hogy a fő felelősöket Afrika, illetve tágabb értelemben a harmadik világ pszichopata és csirkefogó „politikusi” között kell keresni, akik lényegében szimpla bűnözők. Nem mintha Afrikában ne lennének „hősök”, akik őszintén küzdenek azért, hogy a kontinens kikerüljön a nyomorból, de „(...) a gazemberek fegyverekkel és pénzzel rendelkeznek, és ők tartják kezükben a hatalmat. És ez így is marad, ha nem változtatjuk meg radikálisan alapkonceptiónkat.”**[7]**

Collier elsődleges feladatának tekinti az afrikai kontinensen folyamatosan újratermelődő polgárháborús állapotok hátterének feltárását. Fontos, hogy igazán megértsük a különféle lázadó mozgalmak, felkelő csoportok manifesztumait, politikai deklarációit. A lázadó mozgalmak ugyanis az elviselhetetlen állapotok egész katalógusát sorolják, és így igazolják céljaikat: mindenütt jelen lévő politikai elnyomás, kizsákmányolás, kirekesztettség az életüket befolyásoló döntésekből stb. Általában ezekre a tényekre és körülményekre hivatkoznak azok a politológusok és újságírók is, akik hősöknek kiáltják ki a felkelőket. „Én mindenesetre megtanultam, hogy megfelelő távolsággal kezeljem a visszás állapotok megszüntetésére – mint a forradalmi mozgalom tiszta céljaira – vonatkozó deklarációkat – írja Collier. – Egy polgárháború valódi okainak feltárása nem könnyű. Még abban sincs egyetértés a történészek között, hogy miért tört ki az első világháború. Amúgy a legtöbb háborúnak sokféle oka van: maguk a politikusok, a gyűlölet, a téves helyzetmegítélés.”**[8]** Collier és munkatársai a lehetséges szociális, politikai, földrajzi és gazdasági okok egész spektrumát tárták fel. Habár a komplex társadalmi folyamatokat csak a valószínűség szintjén lehet prognosztizálni, az nagy biztonsággal megállapítható, hogy azokban az országokban, ahol nagyon alacsony az egy főre jutó nemzeti jövedelem, megnő a polgárháború esélye. (S persze aztán a polgárháborús káosz is felgyorsítja a nemzeti jövedelem csökkenését.) Ehhez a némileg triviális megállapításhoz „józan ésszel” is el lehet jutni: ahol nagy a szegénység és a kilátástalanság, a fiatal férfiak úgyszólván automatikusan a lázadás olcsó tartalékhaderegét képezik. Ezeken a helyeken az élet „békeidőben” sem sokat ér, ezért egyszerű megoldás olyan lázadó csoporthoz csatlakozni, amelyik a gyors meggazdagodás ígéretével csábítja a fiatalokat. Collier egyik példája a 2002-ben történt tragikomikus túszszedési akció. A Fülöp-szigeteken tevékenykedő kisebb lázadó csoport túszul ejtett egy nyugati turistacsoportot. A túszok között volt egy francia nő, aki vállalta, hogy megírja a hatóságoknak a levelet: mit akarnak a lázadók a túszok szabadon bocsátásáért. „Akkor most mit írok?”, kérdezte a nő a parancsnoktól. „Egymillió dollár túszokként.” Ez volt a lázadók első követelése. A nő felírta a követelést papírra, és újra kérdezett: „S mi van még?” A parancsnok egy darabig gondolkodott, aztán előállt egy „koncepcionális” politikai követeléssel is: „Mondjon le Jojo polgármestere”. Végezetül a főnök megfogalmazott

egy harmadik feltételt: „Kérünk két bűvárórát.” Ebben állt a lázadók „politikai programja”. Sejthető, mennyire lenne igazságos az a világ, amelyben ők jutnának hatalomra.

csak tízezer dollár és egy mobiltelefon

Ahol végletesen nyomorúságosak az életfeltételek, a politikai vezetés pedig gyenge és korrupt, úgyszólván játszi könnyedséggel lehet felkelést kirobbantani. Zaire (ma Kongói

Demokratikus Köztársaság) egykori diktátora, Laurent-Désiré Kabila^[9], amikor lázadó csapatai élén bevonult az ország fővárosába (Kinshasa), hogy átvegye a hatalmat, elmagyarázta a nyugati újságíróknak, milyen pofon egyszerű Zairében sikeres lázadást kirobbantani. Nem kell hozzá más, csak tízezer dollár és egy mobiltelefon. „Ez a kijelentés ugyan némileg hatásvadászó túlzásnak tűnt, de Kabila így folytatta: Zairében annyira szegények az emberek, hogy tízezer dollár befektetésével egy kisebb hadsereget lehet toborozni.”^[10] Ami a mobiltelefon szükségességét illeti, itt már valóban a kapitalista világrendszer működéslogikájának lényegéhez érkeztünk. Amikor Kabila a fővárosba ért, valójában már ötszáz millió dollár volt a zsebében. Mégpedig azért, mert a nyersanyag kitermeléssel foglalkozó nemzetközi konszernek bármilyen politikai mozgalmat hajlandók pénzelni, ha az a korábbi hatalomnál olcsóbban (és hosszú távon) biztosítja számukra a nyersanyagok kitermelésének monopóliumát. S ennek az új koncesszióknak gyors elintézéséhez jól jött a mobiltelefon.

Persze igazságtalan volna a harmadik világ milliárdnyi szegény emberét azzal vádolni, hogy bármikor képesek egy erőszakos kisebbség aktív támogatására. A valóság az, hogy abszolút többségük általában némán tűri a nyomort és az elnyomást. Nem volt ez másképpen hajdan az európai kontinensen sem. A francia nyelvű (és viking eredetű) normannok, amikor elfoglalták Angliát, és kiirtották az őshonos angol nemesség zömét, évszázadokig szinte ellenállás nélkül uralták az országot. Amikor „polgárháborús helyzet” alakult ki, akkor sem az angolok lázadtak fel új uraik ellen, hanem a normann nemesek egymást gyilkolták a földért és a hatalomért. Csakhogy az emberi természetben „erős hajlam” van arra, hogy mindig a „szélsőségesre” és a

„kivételesre” figyeljen fel. S miként erre Tallár Ferenc is utal, a „spektákulum társadalmában” a médiumok logikája kifejezetten „rájátszik” az ember extrémítások iránti vonzalmára. A látványos elemekkel tarkított diktatórikus rezsimek mindig magukra vonják a világ közvéleményének figyelmét, amíg a némán szenvedők homályos háttérben maradnak.

Emlékezzünk például Idi Amin Dadára, Uganda egykori diktátorára, aki csaknem analfabéta volt, de elnöki rangja mellett „Feldmarshal” is lett (a teljes titulusa egyébként így hangzott: *Őfőméltósága Al Hadji Doctor Idi Amin Dada, a Viktória kereszt, a Különleges Szolgálati Érdemrend, a Hadikereszt viselője, Minden Szárazföldi Állat és Tengerben Élő Hal Ura, a Brit Birodalom Legyőzője Afrikában, s kiváltképpen Ugandában*). Amikor Uganda határvitába keveredett a szomszédos Tanzániával, Amin, a brit gyarmati hadsereg amatőr bokszbajnoka, mérkőzésre hívta ki Julius Nyererét, Tanzania apró termetű és csontsovány elnökét, hogy így döntsenek. (Külön pikantériája a történetnek, hogy ellentétben az ugandai diktátorral, Julius Nyerere rendkívül művelt volt, Shakespeare *Julius Caesarját* is lefordította szuahéli nyelvre.) Vagy gondoljunk Jean-Bédél Bokassára, a Közép-afrikai Köztársaság elnökére, majd önjelölt császárára, aki olyan koronázási ceremóniát szerveztetett magának, amely felemésztette az ország egyévi nemzeti jövedelmének felét, s akitől állítólag az emberevés sem volt idegen.

szinte lehetetlen kijönni

Jean-Christophe Rufint a csodás afrikai kontinens iránt táplált őszinte vonzalma sem akadályozta abban, hogy valós képet fessen az ott zajló folyamatokról. Többször is utal

arra, hogy a jelen sanyarú állapotát nem lehet kizárólag az európai gyarmatosítás számlájára írni. Az akkoriban (azaz a nyolcvanas években) kubai és szovjet segítséggel életben tartott „kommunista” Etiópiát persze lehet zárványállamnak tekinteni. De ne felejtjük el, hogy a bezárkózási hajlam mindig az ország fontos tradicionális vonása volt. „Hosszú évszázadokon keresztül különösebb nehézség nélkül be lehetett utazni Etiópiába – csak hogy szinte lehetetlen volt onnan kijönni! Így például a 16. században egy utazási vágytól hajtott olasz festőnek sikerült egészen az Akszúmi Királyságig eljutnia. A császár jól fogadta, házat, feleséget és jó fizetést adott neki, hogy nyugodtan gyakorolhassa mesterségét. Az etióp festészetben így szinte hamarabb megjelentek a reneszánsz stílusjegyei, mint Franciaországban. De ez a szerencsétlen festő soha többé nem láthatta viszont a hazáját, mert a császár a tulajdonának tekintette, és nem engedte sehova.”**[11]**

A nyugati világ szakértőinek többsége vallja, hogy a tömeges migráció – legalábbis hosszabb távon – igazából senkinek sem jó. Se a kibocsátó, se a befogadó országoknak. Nyilvánvaló, hogy a helyben maradást támogató és a nemzetközi méretekben megszervezett segítségnyújtás lenne a legcélravezetőbb. Csakhogy ennek kivitelezése is roppant nehéz feladat. Collier egy helyütt megemlíti, hogy például Csádban a kórházak fenntartására kiutalt száz egységnyi pénzösszegnek mindössze egy százaléka jutott el az érintettekhez. A pénz kilencvenkilenc százaléka elfolyt a különböző korrupciós csatornákon, illetve a hadsereg fenntartására fordították. A többé-kevésbé működőképes állami adminisztráció hiányában a nemzetközi segítség ablakon kidobott pénz. Vagy induljunk ki a közkeletű vélekedésből, hogy egy nyersanyagokban szegény országban az átlagosnál nehezebb a gazdasági fejlődés motorját beindítani. De ez is csak megszorításokkal érvényes igazság. Ha például olyan szerény életkörülményeket nyújtó afrikai országban, ahol a pásztorkodás és halászat jelenti az emberek fő megélhetési forrását, egyszer csak jelentős olajlelőhelyre bukkannak, ez a hirtelen felfedezett kincs a legtöbb esetben egyáltalán nem segíti az ország gazdasági fellendítését. Sőt, a lakosság életszínvonala akár még a korábbiakhoz képest is romlik, mert a különböző klánok és önjelölt törzsfőnökök között megindul a harc az olajlelőhely birtoklásáért. A nyugodt pásztorkodó életnek hirtelen vége szakad, s az őshonos lakosságot vagy elüldözik lakóhelyéről vagy (legalábbis a férfiakat) erőszakkal besorozzák valamelyik hadúr seregébe. Collier szerint sokat segíthet a helyzeten, ha nem egy, hanem tíz vagy inkább húsz olajforrásra bukkannak, mert akkor a klánok megegyezhetnek egymással a tulajdonlás kérdésében. Ilyen ritka szerencse azonban csak kivételesen adódik a történelemben.

Collier az *Exodusban***[12]** más szempontokat is megfogalmaz a világméretű migráció kezelhetőségéről. Ezekről a *folytatásban* lesz szó.

[1] Tallár Ferenc: *Migráció, globalizáció, nemzetállam*. <http://ligetmuhely.com/liget/migracio-globalizacio-nemzetallam/>

[2] Niklas Luhmann *A társadalom társadalma* címmel megjelent utolsó nagy munkájában meggyőzően mutatja be, hogy a liberalizmusnak nincs társadalomelmélete. A liberálisok a gazdasági/társadalmi folyamatokat az egyéni leleményre (vagy annak hiányára), illetve a formális jog adta játéktérre vezetik vissza. Lásd Luhmann, Niklas: *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1997.

[3] Rufin, Jean-Christophe: *Das Reich und die neuen Barbaren*. Verlag Volk und Welt, Berlin, 1993. 36. Ford.: Joachim Meinert. Eredetileg: *L'empire et nouveaux barbares*, Éditions Jean-Claude Lattès, Paris, 1991.

[4] Az idősebb Bush 1990. november 22-én Párizsban bejelentette: „a hidegháború befejeződött”. Lásd Rufin, i. m. 22.

[5] I. m. 43.

[6] Collier, Paul: *Die unterste Milliarde*. Warum die ärmsten Länder scheitern und was kann man dagegen tun kann. C. H. Beck Verlag, München, 2008. 17. Ford.: Rita Seuß und Martin Richter. Eredetileg: *The Bottom Billion*. Why the poorest countries are failing and what can be done about it. Oxford University Press, New York, 2007.

[7] I. m. 19.

[8] I. m. 34.

[9] Máiig jól emlékszem a jelentre, amikor Kabila letette a hivatali esküt: a tévéhíradóban látható volt, hogy az öltönyt és nyakkendőt viselő úr lábán *Adidas edzőcipő* van.

[10] I. m. 38.

[11] Rufin, i. m. 45-46.

[12] Collier, Paul: *Exodus*. Warum wir Einwanderung neu regeln müssen. Siedler Verlag, München, 2014.

kép | Ivan Kliun festményei, wikimedia.org